

FIGYELŐ

A *Bibliotheca Scientiae et Artis* három új kötetéről. Együtt szemlélve a Nemzeti Könyvtár tudományos napjainak előadásait szerkesztett formában közreadó sorozat eddigi hat kötetét, azonnal szembetűnik, hogy igen sokszínű forrásanyagra épülő, tematikájában és feldolgozásában gazdag gyűjteménnyé álltak össze, amelyet legfőképpen az a körülmény jellemez, hogy noha szerzői, s az egymás után sorakozó írásokban exponált tárgyak erősen kötődnek ugyan a nemzeti könyvtárhoz, a kollekció egésze azonban túlnőtt az intézmény falain, s szakmai hírnevet hoz/erősít az egykori előadóknak, a kötetbeli tanulmányok íróinak. Nyugodtan ki lehet jelteni, hogy evvel a sorozattal – illetve a megelőző tudományos napokkal, az előadások, tanulmányok mögött álló szellemi erővel – az Országos Széchényi Könyvtár betölti az ország első számú tudományos könyvtára kívánta színvonalát, s ez a tény, számtalan szakmai bizonytalanság, hiány és kilátástalanság szegélyezte életében, némi örömmel töltheti el az olvasót.

A sorozat egyik nagy erőssége továbbra is az a változatosság, ami leképezi az intézmény egyes részgyűjteményeit. A tanulmányok – feltehetően – elsősorban maguknak a nemzeti könyvtárban dolgozóknak nyújtanak segítséget ahhoz, hogy az egy fedél alatt, de mégis elkülönülten munkálkodó kollegák megismerjék, megítéljék egymás érdeklődését, kutatómunkáját, annak pillanatnyi eredményeit, azaz a legjobb értelemben vett csapatépítést szolgálják, másrészt – kétségkívül – az eligazító iránytű szerepét tölt(het)ik be a könyvtár azon használói (vagy nemhasználói) között, akik a kötetek szerzőivel elsősorban mint szakmabeli kollegákkal találkoznak, vagyis a tudományos információcserét és kommunikációt segítik. Érdekes, általánosítható benyomás, hogy bár az egyes tanulmányok tulajdonképpen műhelymunkák, jelentős számban részközlemények, egy-egy dokumentummal (kézirat, kódex, nyomtatvány, képi vagy szöveges ábrázolás), valamilyen szempontból összetartozó dokumentumcsoporttal, más esetekben egy-egy szerzővel foglalkoznak, eltérő mód-szerekkel, általános, illetve speciális szempont szerint, mégis, az egyes kötetek s maga a sorozat is mindezek ellenére egységes benyomást kelt. Ezt a kellemes érzést nyilvánvalóan és elsősorban a következetes, folyamatos tipográfiai jellemzők okozzák, de nem csupán azok. Szerepe van ebben a jól megválasztott, az előadókat módszertanilag inspiráló, az egyes kötetek címébe is belekerülő előzetes elvárásnak és a köteteket lezáró tartalmi szerkesztésnek is.

Mivel az első három kötet bemutatása az említett sokszínűsége koncentrált, most inkább néhány nagyobb témakört, élményadó megközelítési módot, új eredményeket hozó olvasatot kellene rögzíteni, talán legelőször azokat a tudományközi tanulmányokat, amelyek ötvözik a képi és szöveges információkat, sőt nem egy esetben az előbbiekből indulnak ki. Ezekben az írásokban a művészi alkotás bemutatása, értelmezése, összefüggései kerülnek középpontba. Külön ki kell emelni a kísérő, remekül sokszorosított illusztrációkat; egyébként minden eddigi kötetre – ahogy már volt róla szó – jellemző a tipográfiai csinosság, a különböző elemek tördelési összhangja. Vasné Tóth Kornélia egy kisgrafikai kiállítás kapcsán tekinti át Csiby Mihály életművét, kiemelve néhány jelentős témacsoportot, megmutatva személyes elkötelezettség és művészi kifejezés összetartozását. Másik írásában pedig a magyar világörökségi helyszínek, emlékhelyek ex libriseken való ábrázolásait veszi sorra,

bevezetőjében a hely és a könyvjegy fogalmának körüljárásával, földrajzi helyenkénti tematikus ismertetésével. Nagy örömmel lehet látni, hogy Katona Anikó folytatja az első világháborúval kapcsolatos, képi dokumentumok feldolgozását; az *Esemény és narratíva* című kötetben (*Esemény és narratíva, Történetiség, elbeszélés(ek), interpretáció*, szerk. Kötél Emöke, Rainer M. János, Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat, 2013, 320 p.) az alkotók és a megrendelő viszonyát vizsgálja igen éles történelmi helyzetben, a mindennapi élet egészét uraló propaganda nyomása alatt, amely tiltotta a véres valóság ábrázolását, ám az utókor éppen e hiányok következtében tud árnyaltabb képet alkotni az egykor történekekről. Ez a következtetés, belátás intő példa is lehetne bármilyen kisebb vagy nagyobb hatalom számára, amely befolyásolni törekszik a hírek áradását... Szintén a nagy háborúhoz kapcsolódik a *Tér(v)iszonyok és térkép(zet)ek* című kötet (szerk. Bíró Csilla, Visy Beatrix, Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat, 2014, 262 p.) Isonzó-tanulmánya, amely ugyan egy szűkebb helyszínre figyelve, egy még tágabb összefüggést villant fel: immár az egymással szövetséges hatalmak erőkülönbségéből adódó bizonyítási kényszert. Ezt a gondolatot azonban e sorok írója sem akarja meghosszabbítani... – Megjelenés előtti beszúrás: Katona Anikó szerkesztette Szarka Anitával közösen a *Képpé formált háború* című kötetet is, ez mintegy kiegészítő példatára lehetne az említett írásoknak. – Régebbi korokba vissz Boreczky Anna tanulmánya, amely egy 16. század eleji óraskönyv illusztrációs anyagát, elemeinek rokonságát vizsgálja, megállapításait a szakirodalom korábbi adataival összevetve, korát, eredetét pontosítva; írásában a tudománytörténeti összefüggések egybeolvadnak a művészettörténeti elemzésekkel. Erről a kis imakönyvről az egyik előző kötetben már Deák Eszter is beszámolt, ő elsősorban a gyűjteménybe kerülésre figyelt, a más szempontú elemzés kiegészíti és elmélyíti a már feltárt ismereteket. Egy századdal későbbi címlapokat elemez Csobán Endre Attila. Írása és illusztrációi részben azt mutatják, hogy milyen változásokat, mesterségbeli tökéletesedést indított el a könyvnyomtatás a képi ábrázolás terén is, emellett a díszcímlapokon megörökített alakok, jelenetek, kompozíciók mögötti, azokat kiváltó szimbólumok felfejtésével a ma már nem közismert, a megértéshez azonban elengedhetetlen művelődéstörténeti hátteret eleveníti meg. Bánfi Szilvia tipográfia-történeti írása egy – a magyar történelemben később jelentős szerephez jutó – nyomda betű- és illusztrációs anyagát: eredetüket, felhasználásukat vizsgálja. A szépen reprodukált illusztrációk kompozícióikat tekintve a kor kegyességi irodalmának ikonográfiai lenyomatai, képi eredetük – amennyiben egyáltalán és biztosan azonosítható – évszázadokkal korábbi, kanonizálódásuk azonban éppen használhatóságukat mutatja, hiszen, mint kiderül, magukba foglalják a kor emberét, a Landerer-nyomda termékeinek olvasóit foglalkoztató érzés- és gondolatvilágot. Nem képzőművészeti jellegű, ám gazdag fényképanyaga miatt feltétlenül említeni kell Rózsafalvi Zsuzsanna írását, amely a Révai Testvérek Üllői úti kereskedelmi központjának épülettörténete, kitekintéssel a cégtörténetre, a jelentős vállalkozásokra, majd a saját könyvesház építtetésére, berendezésére, működésére. E tanulmány az adott témakörben hézagpótló, hiszen még kiadótörténettel is jobban áll a hazai művelődéstörténet, mint egy-egy könyvkereskedelmi objektum ismertetésével, pedig az előbbiben sem lehet dűskálni.

Egy másik póluson állnak a kimondottan filológiai-nyelvészeti írások (*Források és hagyományképek*, szerk. Stemler Ágnes, Bp., Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat, 2014, 199 p.). Szvorényi Róbert a (poszt)modern irodalomtudomány egyik központi fogalmának, az intertextualitásnak szövegepítő, a célszöveg emendálását segítő működését tárja fel Baranyai Dezi János – Toldy Ferenc által kiadott – történeti munkájában. Bíró Csilla – aki saját kutatási korszaka mellett a 19. századba is kirándul, erről később – folytatja az Andreas Pannonius-kiadás munkálatai közben felmerült kérdések megválaszolását, ezúttal a források egy részét tisztázva. Ekler Péter Augustinus Moravus későhumanista író *De modo epistolandi* című munkájának személyes, részben magyar vonatkozású leveleit értelmezi és foglalja össze, evvel a szerzővel és korával kapcsolatos ismeretek bővüléséhez járul hozzá. Terbe Erika írásának egyik érdekessége a szöveges „kép a képben”-effektus, azaz egy 1773-ban kelt levélben olvasható, majd háromszáz évvel korábbi másik levél(részlet) datálásának

pontosítása hely és idő szempontjából. A rövid írás igazi nyomozómunkát takar: a küldőlevél szövegének a megtalálását, az alapszöveg és a főszöveg helyesírási sajátosságainak rögzítését, a levélben olvasható nevek alapján Pray György datálásának megkérdőjelezését, a földrajzi nevek segítségével a keletkezés helyének megközelítő rögzítését; de két fontos körülmény még mindig homályban maradt: miért közölte Révai Miklós és honnan ismerte Pray? A válasz várat magára, ám éppen a lehetséges megoldások után felmerülő újabb kérdések adják a filológiai kutatások szépségét, a nemzedékek korokon és megközelítési módszereken átnyúló egymásrautaltságát, egymás munkájának folytatását. Hasonlóképpen érdekes C. Vladár Zsuzsának a *Halotti beszéd* két – Sajnovics János és Révai Miklós tollából való – fordításának precíz összehasonlítása, amely, lám, a (mű)fordítás később manifesztálódó, ám már ekkor is jelenlévő dilemmájára utal: mihez legyen hű, aki fordításra adja a fejét, a forrásszöveghez-e, avagy a célszöveghez? – Még egy beszúrás: az előbbi tanulmány írójának a fordításában nemrég jelent meg Révai Miklós *Antiquitates literaturae Hungaricae* című, a Halotti beszédet tárgyaló munkája, mint a kutatás újabb eredménye. – Ám nemcsak a régebbi korok, a huszadik század is méltóképpen képviselve van a forrásfeltáró, valamint forrásértelmező írásokban. Kosztolányi Tibor és Nemeskéri Erika például Osvát Ernő levelezését sajtó alá rendező munkájukból közölték mutatványt, némiképp a nagy háború évfordulójához kapcsolódva, tanulmányuk első részében a Nyugat szerzőinek vegyes, időben is változó reakcióit rögzítve. Mellékletként közlik Cselényi-Walleshause Zsigmond Osvátnak a frontról küldött leveleit, amelyekben többek között beszámolt ott készített festményeiről, azok indítékairól is. Ezek a levelek mintegy illusztrációi lehetnének Katona Anikó egyik korábbi tanulmányának. És nem hiányzik a jelennel összeérő igen közeli félmúlt sem. Kötél Emőke a napjainkban is igen népszerű, olvasott Örkény István prózájának egyik jelentős forrásával a viccel foglalkozik az *Események és narratíva* című kötetben, feltárva annak szövegrendező, szövegalkító szerepét. Mezey László Miklós, Visy Beatrix és Boka László írásai pedig mintegy módszertani kiegészítői egymásnak. Mezey Duba Gyula életművét és annak legfontosabb helyszínét faggatva, igen részletesen ismerteti a felvetődő történelmi, műfaji kérdéseket, s egyben értelmezi a városi helyszínű regények trilógiáját. Módszere elsősorban leíró, amivel jól tudja érzékeltetni a választott szerző alkotói technikáját is. Visy Beatrix Márton László regényét nem az eseménytörténet, vagy a tartalom, hanem az ábrázolás problémája felől közelíti meg, egyszerre elméleti ismeretekkel és olvasói érzékenységgel felvértezve, s rámutat arra az ellentmondásra, amely a valóság tényszerű leképezése, illetve a művészi megörökítés között feszül. Hogy mennyire általános problémáról van szó, az akkor válhat világossá, ha Theodor Adornónak e tanulmányban olvasható sorait, az erőszak és halál hasonló jelenléte miatt, az 1914-ben szintén évfordulós, és e kötetekben több szerző által is megidézett világháborús tematikára alkalmazzuk. Hiszen belső szükségletként, kikiváncozó vallomásként, emlékezésként, megértésre törekvésként, gazdasági megfontolásból, vagy egyszerűen csak divatból számtalan szépirodalmi alkotás született, amelyek között sematikus, nem egyszer szirupos, notabene! tovább gyűlölködő írások is voltak, ezeket azonban el-lensúlyozzák Ernest Hemingway, Romain Rolland, Tersánszky Józsi Jenő, Kuncz Aladár, Markovics Rodion – kiragadott példák – és más szerzők munkái. Ez a tény azonban mintha éppen azt az állítást bizonyítalanítaná el, amely szerint Auschwitz (az első világháború) után nem lehetséges többé költészet. Boka László három, a huszadik század második felében, utolsó évtizedeiben alkotó prózaíró – Bodor Ádám, Agota Kristof és Papp Sándor Zsigmond – közös (lét)tapasztalatait vallatja. Mindhármuk élménye és témája a határ(lét) valamilyen formája, amely részben kiváltója, részben őrzője az elkészült munkáknak: otthonosság az általános sivárságban, egy nyugat-magyarországi városka kettős identitása, egy családi tragédia, mint a – persze: spontán, de alkalomfelismerő – beszervezés előkészítője. A tanulmányíró, aki egyben az előadások, illetve az egyes kötetek tartalmi és formai elemeinek legfőbb öre is, distanciákra és azonosságokra érzékenyen mutatja meg a valósághoz kötődő, s azoktól elrugaszkodó, végső soron a művészi ábrázolást megvalósító prózapoétikai eszközöket.

Külön blokkot lehetne létrehozni a történelmi Magyarország egyes nemzetiségeivel foglalkozó

írásokból. A közös múlt, a súrlódások, a valódi és az eltúlzott sérelmek, a megoldhatatlan konfliktusok egyaránt jelen vannak Vesztróczy Zsolt, Mann Jolán, Kovács Eszter írásaiban. Egyszerűbb ebből a szempontból az utolsó, amely egy új beszerzéshez kapcsolódik, a tárgyalat tudósítás még a nemzeti ébredés előtti időszakban keletkezett. A törökök északi terjeszkedése a 16. századtól Csehországban is akut politikai problémává lett, a magyarországi harcokról az olvasni tudók igényelték a tájékoztatást. Az igen informatív tanulmány röviden összefoglalja az első cseh nyelvű, török tárgyú nyomtatványokat, az új szerzemény kiadásának körülményeit. Kitér a hasonló röplapok tudósításainak tartalmi sajátosságaira, majd összeveti más korabeli leírásokkal, s ennek alapján elhelyezi az egykori, aktuális híreket közlő röpiratot a tolnai csatáról szóló források sorában. A másik két szerző későbbi századokban a nemzetiségi ellentétek akut vagy elválás utáni időszakát tárgyalja. Vesztróczy Zsolt egy szlovák élclap karikatúráinak vizsgálatával, Mann Jolán pedig két horvát író munkásságával támasztja alá, hogy az egykori nemzetiségi jelenben és a közelmúltban is milyen erős nyomot hagytak a magyarsággal kapcsolatos tapasztalatok, a képi világban áttételesen, sematikusán, karikatúraszerűen, egyben felületesen, erős előítéletességgel, a prózában egyértelműbben, az alkotói személyiségbe beépülve, a hatalmi konfliktusokat érzékletesebben és átélhetőbben megjelenítve, a magyarsító tendenciák hatástalanságát is megmutatva.

S bár a tudományos napok előadásai legtöbbször valóban az OSZK valamelyik gyűjteményéhez kapcsolódnak, Zsupán Edina tanulmánya az egyik kivétel, amennyiben egy corvinakutatás közben véletlenül a wolfenbütteli könyvtárban talált nyomtatvány eredetére kíváncsian, feltárja keletkezésének okát, körülményeit, szerepét, célját, de legfőképpen tartalmát, amely köszöntő szövegekből, illetve magának a könyvtárnak a leírásából áll. A gesztus, amivel a szöveg készült szimbolikus elemeket is magába foglal, amelyek kölcsönösen erősítik egymást, s együtt megkérdőjelezetlen bizonyossággal jelölik használat és arra való kijelöltség egységét. S hogy ez az érdekes tanulmány valóban melléktermék, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a szerző 2014-ben, a wolfenbütteli corvinákról írott könyve.

Az *Esemény és narratíva* című kötetből látszik, hogy a nagyjából két és fél éve a Nemzeti Könyvtár szervezetébe került, kissé hányatott sorsú 1956-os Intézet betagozódott, s bár a korábban általa gyakorolt feltáró és feldolgozó tevékenység messzebb állt a szigorúan vett könyvtári munkáktól és szolgáltatásoktól, de nincs távol a külföldgyűjteményekben folyó tudományos munkától. Mindemelllett az említett kötet első részében olvasható tanulmányokból úgy látszik, hogy bizonyos különállás mégis megmaradt. Ez adódik elsősorban abból, hogy az egykori intézet munkatársai által kutatott és kutatóndó történelmi esemény *külső tárgy* a könyvtár életében, másfelől a tematika és a megközelítések, a vizsgálati módszerek eltérőek, nem annyira művelődéstörténeti, mint inkább politikátörténeti, kül- és belpolitikai irányultságúak. Az 1956-os forradalom, a történelmi esemény szinte azonnal különböző – földrajzi hely szerint is elkülönülő – ideológiák, értelmezések tárgya lett, majd spontán és akart feledés tárgya, később a nyolcvanas évek végén, mint a rendszerváltás egyik legitimációs oka támadt fel. Ezt követően erősödött meg a kádári narrációtól eltávolodó, de ismét, immár többféle eredetű, ám egyaránt politikailag színezett történészi, politológusi feldolgozás, valamint a társadalmi kibeszélés igénye. (Ennek megvalósulása más kérdés.) 1996, majd 2006 a különböző megközelítéseknek az évfordulókhoz kötődő, növekvő számával, azok egy részének a magyar nyelvterületen kívülre kerülésével a még elképzelhető feldolgozások számát csökkentette, ez a tény pedig módszertani változtatásokat indukált. A nagy eseményekre, összefüggésekre, karizmatikus vagy éppen ellenkezőleg, taszító, megosztó személyekre koncentráló tárgyalásokat ezért felváltotta a részesemények vizsgálata, hiszen innen szemlélve nyílik inkább lehetőség (esetleg) a múlt, a történet pontosabb és árnyaltabb megismerésére. A nagy tablók után eljött a mozaikokból összeállított képek kora. Ezt bizonyítja Eörsi László a Széna tér környéki fegyveres csoportok november negyedike utáni eseménnytörténetével, Ungváry Krisztián a Corvin közben megsemmisített harcokcsik azonosításával, Somlai Katalin a Békés megyei önkormányzatiság megmaradásának illúziójával, Lénárt András a (z egykori) Köztársaság téri kommunista pártház ostromának történe-

tével. És itt, ezen a ponton kell említést tenni arról a sokszor kínzó tapasztalatról, amellyel elmúlt korok kutatója nem is oly ritkán találkozhat, arról, hogy az egyes fennmaradt források, a különféle emlékezőek nem mindig segítenek, nem mindig alkalmasak az egykor történetek megismerésére, sőt nem egyszer éppen azok elfedésére születtek. Ráadásul az emlékezőkbe, mintegy panelként, sokszor öntudatlanul, mások emlékezőseinek részletei, tapasztalatai, korábbi olvasmányélmények is beépülhetnek a nagy elbeszélésre való törekvés jegyében. Evvel a jelenséggel nyilván az 56-os Intézet kutatói igen élesen szembesülhetnek. A keletkezés körülményeit kellett figyelembe venni például a periratokra épülő eseményrekonstrukciókban, ahogyan a szovjet katonai jelentések eltűnt veszteségében is. Utóbbi persze nem volt új jelenség, már 1945-ben hasonló, kozmetikázott számokkal élt Malinovszkij marsall is, amikor Sztalinnak küldött jelentésében megindokolta, hogy miért tartott olyan sokáig Pest és Buda ostroma. A jelenség azonban nem csupán szövegekben, hanem például az egykorú fényképeken is megmutatkozik, ahogyan ez Ungváry Krisztián nyomozással felérő tanulmányából kiderül, amelyben arra keresi a választ, hogy a Corvin közben hány szovjet harci jármű veszett is oda. Lénárt András a Köztársaság téren fényképező fotósok képsorozatainak objektivitását kérdőjelezi meg, noha azok hitelességében nem kételkedik. Utólag meg lehet állapítani, hogy a helyszínen készült fényképek hatásának legerősebb összetevőjét éppen az irányított objektivitásban lehet megtalálni. Ugorva egyet az időben, Heltai János a hitelesség (álarca) és a politikai/felekezeti propaganda közötti kapcsolatot kutatja az 1674. évi gályarabperhez kapcsolódó, egy évvel később megjelent latin és német nyelvű röpiratban. Szoros olvasással kideríti, annak hitelessége kétségtelen, bár inkább iratnak, jegyzőkönyvnek lehet tartani, mint szerzői munkának, s nem hamis nyomdahellyel, hanem nyomdahely nélkül jelent meg. Ugyancsak a hitelesség tartalmát járja körül Bíró Csilla, aki mintegy kirándulásként tárgyalja Eötvös Józsefnek *A karthauzi* című regényét, főként a regényíró látogatását a Grande Chartreuse kolostorban, amelyről ő – igaz áttétellel – beszámolt a Pesti Napló oldalain. A tanulmány írója sorra veszi Eötvösnek a látogatással kapcsolatos megállapításait, s kérdőjeleket illeszt melléjük, jelezve fikció és valóság egybecsúszását, határának bizonytalanságát, mindkettő állításainak képlékenységet.

Az ismertetés írójára első olvasás után a fenti témakörök és szerzők gyakoroltak hatást, ami nem jelenti azt, hogy a többi nem, hiszen a hasonló jellegű gyűjteményeket szemelgetve, egy-egy feladat megoldásához, irodalmi segítségként is lehet használni. A sorozat értékét a személyes érdeklődésen túl, szakirodalmi jellege is emeli. Kíváncsian várjuk a folytatást.

BUDA ATTILA

Egy új könyvsorozatról: Schriftmedien – Kommunikations- und buchwissenschaftliche Perspektiven / Written media – Perspectives in Communication and Book studies. In den letzten Jahren ist eine Veränderung der deutschen buchwissenschaftlichen Forschung zu sehen, die von einer überwiegend historischen und narrativen Richtung eine notwendige Neukonzeption und Ausweitung von Forschungsfragen und ihrer theoretischen Basierung angeht. Mehrere Gründe sind hier anzuführen. Seit einigen Jahrzehnten ist ›Buchwissenschaft‹ als grundständiges Fach mit eigenen Lehrplänen und Abschlüssen an zumindest den beiden großen universitären Standorten wie den Universitäten Erlangen-Nürnberg (<http://www.buchwiss.uni-erlangen.de/forschung/profil.html>) und Mainz (<http://www.buchwissenschaft.uni-mainz.de/>) mit vielen Studierenden vertreten. Diese Entwicklung ist Teil einer allgemeinen akademischen Ausdifferenzierung der Disziplinen. Der buchwissenschaftlichen Forschung hat Ulrich Saxer 2010 bescheinigt, dass ein »wenig profilierter wissenschaftstheoretischer Pluralismus mit Präferenzen für historisch-hermeneutische Perspektiven« vorherrschend (Ulrich SAXER, *Buchwissenschaft als Medienwissenschaft = Buchwissenschaft in Deutschland*, Ein Handbuch, Ursula Rautenberg (Hrsg.), Berlin/New York, 2015, S. 18; zur Fachgeschichte der Buchwissenschaft wie auch zu den Mühen einer Buchdefinition vgl. ebd. Ursula RAUTENBERG, *Buchwissenschaft in Deutschland*, Einführung und kritische Auseinandersetzung, S. 3–64.). Ein eigenständiges